

ОПРЕДЕЛЕНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ РОЛИ, ЗАКОНОМЕРНОСТЕЙ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВ, ЛИТЕРАТУР, ФОЛЬКЛОРА БЕЛАРУСИ В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ЕВРОПЕЙСКОЙ И МИРОВОЙ КУЛЬТУР

ФАЛЬКЛОР У ДРАМАТУРГІІ ФЁДАРА ПАЛАЧАНІНА І УЛАДЗІМІРА КАРАТКЕВІЧА

Т.У. Аляксеева
Віцебск, ВДУ імя П.М. Маішэрава

Узаемасувязь літаратуры з фальклорам з'яўляецца актуальнай праблемай сучаснага літаратуразнаўства. У розныя перыяды свайго існавання літаратура звярталася да вуснай народнай творчасці, запазывала матывы, вобразы. Фальклорныя сюжэты выступаюць сродкам характарыстыкі народнага жыцця, псіхалогіі, маральных, філасофскіх і эстэтычных поглядаў народа. Зварот да традыцый фальклору дапамагае раскрыць нацыянальны каларыт, наблізіцца да вытокаў. Мэта нашай працы – ахарактарызаваць ужыванне фальклору ў п'есах драматургаў Віцебшчыны.

Матэрыял і метады. Матэрыялам для аналізу паслужыла драматургічная спадчына Ф. Палачаніна і У. Караткевіча. Метадалагічную базу даследавання складаюць асноўныя прыёмы дэскрыптыўнага і герменеўтычнага навуковых падыходаў, што дазваляюць найбольш поўна выявіць выкарыстанне фальклорных традыцый у драматургічных тэкстах, прасачыць уплыў фальклора на мастацкі твор.

Вынікі і іх абмеркаванне. Драматургі Віцебшчыны шырока выкарыстоўваюць фальклорныя сюжэты, тэмы, мастацкія сродкі вуснай народнай творчасці. У іх п'есах ужываюцца элементы каляндарных і сямейных абрадаў, апрацоўкі паданняў і легендаў, малыя жанры фальклору, песенная творчасць.

Рэальна-бытавыя сцэны чаргуюцца з фантастычнымі ў п'есе Ф. Палачаніна “Дарога ў неба”. У Докшыцкім краі (паміж вёскамі Краснікі і Жамойск) знаходзіцца прыродны помнік – Сцёп-камень, або камень Сцяпан. Вядома, што праз гэту мясцовасць пралягае Галоўны Еўрапейскі водападзел, які размяжоўвае басейны рэк Балтыйскага і Чорнага мораў. На аснове адной з легенд пра гэты помнік і напісаны дадзены твор. Аўтар уводзіць у сюжэт п'есы Чорта і Анёла. Тыпова, што Чорт падаецца ў абліччы казла. Характэрны для літаратуры і матывы продажу душы Чорту. Галоўны герой шавец Сцяпан пакахаў Вяльяну, хацеў з ёй хутчэй ажаніцца, таму звярнуўся да Чорта. За тое, што адрокся ад веры, стаў выконваць загад д'ябла (разбіваць крыжык), ператварыўся ў камень. Для перадачы элегічнага настрою ў творы ўжываюцца беларускія народныя песні “Ці ўсе лугі пакошаны...”, “Ой, у полі крыніца”. Фёдар Палачанін выкарыстоўвае ў п'есе і галашэнне для раскрыцця душэўных пакутаў гераіні: “*Не кідай, Сцяпан, мяне! / Пакліч хутчэй да сябе!*...” [2, 41].

Вяльяна вельмі сумавала, калі даведалася пра здзяйсненне Сцяпанам. З яе “*слёз з-пад каменя прабілася крыніца, якая разлілася па ваколіцах і ператварыла лагчыну ў непразлае балота, якое людзі назвалі Шыленскім, або Кравецкім, і наплыла ў свет празрыстай рэчкай. Гэту рэчку спачатку назвалі ў памяць пра Вяльяну Вельяй, а пазней назва стала гучаць як Вілія*” [2, 43].

Любоў да роднай зямлі, прыхільнасць да яе, ушанаванне святаў, абрадаў сваіх землякоў правяраецца часам. У меладраме “Кветкі дзяцінства” Фёдар Палачаніна асэнсоўваецца жыццё беларусаў за межамі сваёй краіны, у Польшчы. Драматург заяўляе, што не трэба выракацца ўласных каранёў, мовы, культуры, як бы далёка не знаходзіўся чалавек ад Беларусі. Таму яму сімпатызуе гераіня п'есы Стася, якая сорок гадоў на тэрыторыі іншай краіны памятае пра роднае Зарэчча на Глыбоччыне, спявае беларускія песні, вучыць дзяцей размаўляць па-беларуску. Пра прыхільнасць Стасі да фальклору, святаў і традыцый сваёй краіны сведчыць і той факт, што яна двойчы спявае песню на словы К. Буйло “Люблю наш край, старонку гэту...”, а таксама ўзгадвае асобныя народныя прыкметы.

Гераіня распаўядае пра свята Купалле, пра варажбу. Адзначае, што “*вечарам у агародзе, не зрываючы, складвалі роўненька дзве перыны цыбулі і адначасова іх скусвалі. Адну лічылі*

горам, а другую – шчасцем. Раніцай глядзелі, што больш вырасла, тое і чакала чалавека ў жыцці... Моладзь найчасцей варажыла на вянках. Дзяўчаты і хлопцы апускалі іх на рачную плынь, загадваючы на будучага мужа і жонку, і пільна сачылі, чые вянкi злучацца, тая пара і павінна была пажаніцца” [3, с.118]. Аўтар звяртае ўвагу, што з магнітафона заўсёды гучаць беларускія песні “Купалінка”, “Калі каліна не цвіла”, “Ой, сівы конь бяжыць”, “Ой, у полі крыніца”.

Меладрама насычана ёмістымі выказваннямі наконт роднага кутка, якія ўзбагачаюць мастацкі тэкст. Напрыклад, “Жыць на чужой старонцы, як на скале адзінокай сасонцы” [3, с.112], “Няма смачнейшай вадзіцы, як з роднай крыніцы!” [3, с.115], “На чужой старане і вясна не красна” [3, с.110], “Радзіма – матка, чужына – мачыха” [3, с.112]. Яны дапамагаюць больш поўна перадаць адчуванні і памкненні персанажаў, прыхільнасць да Бацькаўшчыны.

У п’есе “Даравальная нядзеля” распаўядаецца пра даўняе свята (апошні дзень Масленіцы), у час якога варта прасіць ва ўсіх прабачэння. Драматург удала выкарыстоўвае тут фальклорны матыў расплаты за дрэнныя ўчынкі.

У камедыі “Санаторная песня” для характарыстыкі месца адпачынку і лячэння, а таксама паказу бяздумнага баўлення часу пісьменнік актыўна карыстаецца прыпеўкамі. Камічнымі падаюцца эпізоды, у якіх апісваюцца “захопніцкія” паходы жанчын. Пра гэта спяваецца ў прыпеўках: “Санаторную пуцёўку / З цяжкасцю дастала. / Хоць шукала ухажора, / Яшчэ не спаткала” [3, 97]; “А мы любім весяліцца / І не любім мы драмаць. / Тут прыгожых хлопцаў многа, / Трэба хутчэй выбіраць” [3, 97].

Ф. Палачанін негатыўна ставіцца да такіх паводзінаў, сцвярджае, што трэба супрацьстаяць разбэшчанасці, у сям’і павінны панаваць шчырыя і даверлівыя ўзаемаадносіны. Драматург ужывае і форму анекдота для перадачы адпаведнай атмасферы.

Апісвае Ф.Палачанін у сваіх творах і элементы вясельнага абраду. Непасрэдна сватанне адлюстравана ў п’есе “Пазычанае шчасце”. Этап заручыны перададены ў аднайменнай драме аўтара, а ў п’есе “Удава не пара хлопцу” падаецца само вяселле. Сустрэкаем у творах і народныя прыкметы: “Калі ў акно птушка стукалася, то чакалі або госця, або сватоў, калі была дзяўчына на выданні” [3, с.126]. У цяжарнай жанчыны прыхіналіся да жывата і слухалі: “калі спявае – то дачка будзе, а калі свішча – сын” [2, с.159].

Дзіцячы фальклор прысутнічае ў драме “У смутку і ў радасці”. Для супакоення дарослай дачкі маці спявае ёй калыханку: “Сонейка стомлена села за лесам. / Змрок прыблукну да двара. / Любай дачушцы і ўсім дзеткам / Спаць наступіла пара. / Сні, засынай, мая любая кветка!..” [4, с.197]. Тэкст калыханкі ўдала перадае клопат і трывогу маці, дапамагае дзяўчыне адчуць сябе патрэбнай грамадству, стаць больш упэўненай у заўтрашнім дні.

Мова твораў Ф. Палачаніна ўзбагачаецца выразнымі прыказкамі і прымаўкамі. У іх знайшлі сваё адлюстраванне ўяўленні пра стасункі ў сям’і, погляды на каханне, сяброўства, вернасць, здраду, маральныя якасці чалавека. У прыказках і прымаўках абагулены сацыяльна-гістарычны вопыт народа. Напрыклад, “Сілаю не заставіш быць мілаю” [4, 197], “Брат любіць сястру багатую, а мужык – жонку здаровую!” [4, 207], “Шыла ў мяшку не ўтоіш” [4, 141], “Жыццё пражыць – не поле перайсці” [4, 146], “Маладосць прайшла – не развіталася, старасць прыйшла – не прывіталася!” [3, 67], “Горка рэдзька, ды ядуць, дрэнна замужам, ды ідуць!” [3, 65], “Не ганьбуі старым ботам, пакуль новага не пашыў” [3, 65], “За добрым мужам і варона жона, а за кепскім і княгіня загіне” [2, 138], “У нашай вёсцы ў адным канцы кашлянеш, а ў другім пачуюць” [3, 67], “З жонкай, як з бараной у лесе!” [3, 56], “Калі рукі халодныя, дык сэрца гарачае!” [3, 58], “Жыццё – маліна, раскусіш – журавіна!” [3, 65], “З вачэй далоў і з сэрца вон” [2, 211] і іншыя.

Уладзімір Караткевіч да гісторыі ішоў ад фальклору: паданняў, легендаў, песень. Сам аўтар добра спяваў, ведаў шмат беларускіх песень. Менавіта песні дапамагаюць перадаць самае душэўнае, значнае, тлумачаць матывацыю паводзінаў персанажаў. Сюжэты яго п’ес прасякнуты народнай традыцыяй, супрацьпастаўленнем добра і зла.

“Калыска чатырох чараўніц” – гэта драма з казачным пралагам і эпілогам. У пралагу распаўядаецца пра з’яўленне на свет славутага будучага пісьменніка Івана Луцэвіча. Вядома, што яго нараджэнне супала са старажытным святам Купаллем. Таму мэтазгодна У. Караткевіч уводзіць у тэкст драмы шматлікія купальскія песні (“Купалінка”, “Ой, рана на Івана”). Чатыры чараўніцы прарочаць немаўляці ягоны лёс, адзначаюць, што ён будзе слаўным, вялікім, але і самым цяжкім. Спевы ў п’есе суправаджаюцца танцамі.

Трагедыя “Маці ўрагану” напісана на аснове легенды “Маці Ветру”. Сіроцкія вясельныя песні надаюць мінорны настрой усяму твору. Апісвае аўтар і самі заручыны галоўнага героя. Войт вёскі Васіль Вашчыла часта прамаўляе прыказкі і прымаўкі: “За саплівым сватам не находзішся з платам” [1, 180], “Не табе ведаць, каб з бядой не абедаць” [1, 180], “Кума пытала, а пасля язык кусала. Менш ведаеш, сваток, менш балбочаш...” [1, 180], “Можна жыць без жонкі і дзяцей, нават без бацькоў. Але немагчыма жыць без Радзімы...” [1, 186].

У п’есе “Званы Віцебска” выкарыстаны прыпеўкі, якія выконваюцца дзвюма сяброўкамі: “А над моствам рыба з хвостам, / На вадзе ліля; / Маладая дзяўчынанька / З хлопцамі не ўмее” [1, 116]; “Куды ж мяне вядзюць, / Таку маладую? / Ды ў папову сенажаць, / Траву зеляную” [1, 116].

Думаецца, што У. Караткевіч наўмысна ўжывае дадзены фальклорны жанр, каб адцягнуць увагу чытача ад жудасных тагачасных падзей.

Трапна гучаць у п’есах драматурга народныя выслоўі: “Хто музыкам плаціць – ягоня й скокі. Чыя сіла – таго і халі” [1, 155], “Тварык бяленькі, ды на вуме мяленька” [1, 22], “За ўсё ў жыцці трэба плаціць” [1, 186] і іншыя.

Заклучэнне. Фальклорныя сюжэты выступаюць сродкам характарыстыкі народнага жыцця, псіхалогіі, маральных, філасофскіх і эстэтычных поглядаў народа. Зварот да традыцый фальклору дапамагае раскрыць нацыянальны каларыт, наблізіцца да вытокаў. Фёдар Палачанін і Уладзімір Караткевіч у сваіх драматургічных творах карыстаюцца разнастайнымі жанрамі фальклору. Гэта дапамагае ўзбагаціць мастацкі тэкст, выявіць аўтарскае асабістае стаўленне да традыцый і абрадаў беларусаў.

Спіс літаратуры

1. Караткевіч, У. Старыя беларускія хронікі: п’есы / У. Караткевіч. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1988. – 304 с.
2. Палачанін, Ф. Дарога ў неба: драматургія / Ф. Палачанін. – Мінск: Кнігазбор, 2014. – 340 с.
3. Палачанін, Ф. Расплата за нелюбоў: П’есы / Ф. Палачанін. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1998. – 144 с.
4. Палачанін, Ф. Шлях да Бога: матэрыялы для выхаваўчай работы і драматычныя творы / Ф. Палачанін. – Мінск: Кнігазбор, 2012. – 212 с.

ПОЛЬСКАМОЎНЫЯ ЭЛЕМЕНТЫ Ў СУЧАСНЫМ БЕЛАРУСКІМ ПУБЛІЦЫСТЫЧНЫМ ДЫСКУРСЕ

Ю.М. Бабіч
Віцебск, ВДУ імя П.М. Маішэрава

Сродкі масавай інфармацыі адыгрываюць у сучасным грамадстве надзвычай істотную ролю. Але сёння перыядычнае выданне – гэта не толькі рэтранслятар навінаў, важны маральна-выхаваўчы фактар супольнасці, але і крыніца папаўнення лексікі беларускай мовы, узбагачэння яе слоўнікавага складу. І якраз газета найчасцей з’яўляецца першым фіксатарам новых лексічных адзінак, што трапляюць у нашу мову. Таму аналіз публіцыстычнага дыскурсу па-ранейшаму застаецца адной з прыярытэтных задач сучаснай айчыннай лінгвістыкі.

Новыя словы далёка не заўсёды з’яўляюцца ў мове для абазначэння новага, узніклага паняцця. Часта ў працэсе развіцця грамадства ва ўжыванні замацоўваецца іншая лексема, сінанімічная ўжо існай, але якая мае пэўныя перавагі. Скажам, больш дакладна перадае сутнасць абазначанага, мае больш багаты спалучальны патэнцыял, валодае большай экспрэсіўнасцю і г.д. Беларуская мова няспынна папаўняецца не толькі англіцызмамі, як і іншыя еўрапейскія мовы, але і, напрыклад, паланізмамі.

Аktуальнасць даследавання абумоўлена неабходнасцю захавання чысціні маўлення, што парушаецца бяздумным выкарыстаннем іншамовных слоў.

Мэта артыкула – выяўленне спецыфікі ўжывання новых польскамоўных элементаў у сучасным беларускім публіцыстычным тэксце.

Матэрыял і метады. Матэрыялам для правядзення даследавання паслужылі публікацыі ў беларускіх перыядычных выданнях: “Звязда”, “Новы час”, “Наша ніва”, “Народная воля”, “Вольнае Глыбокае”. У якасці асноўных у працы выкарыстаны лінгвастыстычны метад і метад кампанентнага аналізу.

Вынікі і іх абмеркаванне. На пачатку XXI стагоддзя ў нашай мове замацавалася даволі вялікая колькасць слоў, якія трапілі з польскай мовы ці праз польскую. Гэтаму спрыяе ўсё